

Практическая значимость. Приведенные рекомендации могут быть использованы департаментами агропромышленного развития областных государственных администраций при разработке программ обеспечения продовольственной безопасности, учитывая как развитие собственного производства молока, так и обмен между регионами. Табл.: 3. Илл.: 2. Библиогр.: 24.

Ключевые слова: производство; молоко; продовольственная безопасность; рынок; норма потребления; регион.

Мисюк Николай Васильевич - доктор экономических наук, профессор, декан экономического факультета, Подольский государственный аграрно-технический университет (32301, Хмельницкая обл., г. Каменец-Подольский, ул. Шевченко, 13)

E-mail: misyuknikolai@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-2903-7715>

Заходым Марина Владимировна - кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономики, предпринимательства, торговли и биржевой деятельности, Подольский государственный аграрно-технический университет (32301, Хмельницкая обл., г. Каменец-Подольский, ул. Шевченко, 13)

E-mail: mzahodym@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-0010-8006>

Стаття надійшла до редакції 18.12.2020 р.

Фахове рецензування: 28.12.2020 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Місюк М. В., Заходим М. В. Розвиток ринку молока в контексті забезпечення продовольчої безпеки країни. *Економіка АПК*. 2021. № 1. С. 34 – 43. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202101034>

Misiuk, M.V. & Zakhodym, M.V. (2021). Rozvytok rynku moloka v konteksti zabezpechennia prodovolchoi bezpeky krainy [Development of the milk market in the context of ensuring the country's food security]. *Ekonomika APK*, 1, pp. 34 – 43 [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202101034>

*

УДК 339.13

JEL Classification: Q13

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202101043>

**Н. М. БУНЯК, кандидатка економічних наук,
старша наукова співробітниця
І. М. ДАНИЛКО**

Стан конкуренції на ринках сортів та насіння сортів пшениці м'якої озимої вітчизняної селекції

Мета статті - проаналізувати стан конкуренції на ринку сортів та ринку насіння сортів пшениці м'якої озимої вітчизняної селекції в Україні.

Методика дослідження. В основу методики дослідження покладено комплексний підхід до вивчення стану конкуренції, конкурентних переваг. Застосовувалися методи: статистико-економічний при визначенні ролі окремих заявників на формування пропозиції на ринку сортів; графічний і табличний - для наочного відображення результатів наукового дослідження.

Результати дослідження. Визначено, що суб'єкти насінництва на різних ринках, ринках насіння сортів та ринках сортів виступають у різних ролях. Виявлено способи комерціалізації сортів, як об'єктів інтелектуальної власності. За результатами проведеного групування сортів за обсягами виробництва насіння встановлено шість сортів лідерів за обсягами поширення на полях сільськогосподарських товаровиробників. Сформовано групу оригінаторів, що посідають лідируючі позиції на ринках сортів, спрогнозовано зміни у найближчій перспективі та обгрунтовано такі зміни серед лідерів. Окреслено загальну кількість суб'єктів, що формують пропозицію на ринках сортів та насіння сортів, загальний обсяг пропонування насіння по сортах, категоріях та географії його виробництва. За результатами аналізу кон'юнктури регіональних ринків насіння сортів пшениці м'якої озимої зроблено

© Н. М. Буняк, І. М. Данилко, 2021

висновок про його надзвичайну строкатість як за обсягами потреби, реального попиту, так і фактичного пропонування по областях. Встановлено вплив приватної селекції на ринок сортів та насіння сортів.

Елементи наукової новизни. Визначено особливості конкуренції на ринках сортів та насіння сортів пшениці озимої м'якої вітчизняної селекції. Набули подальшого розвитку питання ринку сортів, як об'єктів інтелектуальної власності.

Практична значущість. Результати дослідження можуть бути використаними вітчизняними науковими установами для просування власних сортів, організації маркетингової роботи для здійснення реального впливу на ринок сортів та насіння сортів. Табл.: 4. Бібліогр.: 14.

Ключові слова: конкуренція; ринок; сорт; насіння; власники сортів; суб'єкт насінництва; роаялті.

Буняк Наталія Миколаївна - кандидатка економічних наук, старша наукова співробітниця, директорка Носівської селекційно-дослідної станції Миронівського інституту пшениці імені В. М. Ремесла НААН (17131, Чернігівська обл., Носівський р-н, с. Дослідне)

E-mail: buniak_nm@ukr.net

Данилко Ірина Миколаївна - головна бухгалтерка, Носівська селекційно-дослідна станція Миронівського інституту пшениці імені В. М. Ремесла НААН (17131, Чернігівська обл., Носівський р-н, с. Дослідне)

E-mail: danlim@ukr.net

Постановка проблеми. Товаровиробник після прийняття рішення про виробництво певних культур переймається пошуком тих сортів, що задовольняють його вимоги стосовно урожайних і якісних характеристик з урахуванням ґрунтово-кліматичних та фінансових можливостей і тільки визначившись із сортом розпочинає пошук необхідного насіння. Насіння, становлячи невід'ємну частину матеріальних ресурсів, необхідних для виробництва товарного зерна, одночасно виступає матеріальним носієм об'єкта інтелектуальної власності на сорт і постійно перебуває у стані конкуренції на ринку насіння сортів. У літературних джерелах щодо функціонування ринку насіння зернових культур доволі часто відбувається підміна понять: ринок насіння на ринок сортів, комерціалізація на ринку насіння замість комерціалізації на ринку сортів, як об'єктів інтелектуальної власності. На нашу думку, в наукових публікаціях недостатня увага приділяється питанням характеристики цих ринків за рівнем конкуренції, відмінності таких за суб'єктами та одиницями виміру їх об'єму, вартості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні підходи до методології дослідження конкуренції та конкурентоспроможності закладено в працях світових економістів, таких як: І. Ансофф [1, 2], М. Портер [10], А. Сміт [13]. Питання розвитку теоретичного змісту конкуренції і положень формування конкурентних відносин в сучасних умовах економічного середовища висвітлено у наукових роботах З. Варналія [3], В. Гейця, М. Мазаракі [4]. Основні положення ринку сортів рослин з урахуванням особливостей ресурсного потенціалу вітчизняної й іноземної селекції, сучасного стану процесу створення сортів рослин розглядалися

О. В. Захарчуком [7, 8]. Розвиток селекційної діяльності на ринку селекційної продукції в Україні та світі досліджувала О. В. Шубравська [14]. Маркетинговий аналіз кон'юнктури ринку наукоємної продукції, сортів та гібридів ріпаку проведено на прикладі Прикарпатської ДСГДС [6]. Питання організаційно-економічного регулювання ефективного виробництва насіння зернових культур високих генерацій стали пріоритетними у вивченні для М. Огійчука, В. Орлова, С. Василішина [9].

Мета статті - проаналізувати стан конкуренції на ринку сортів та ринку насіння сортів пшениці м'якої озимої в Україні.

Виклад основних результатів дослідження. Конкуренція сортів рослин і насіння сортів багатоаспектне явище, яке доцільно визначати як суперництво окремо між оригінаторами сортів та виробниками насіння за прихильність товаровиробників до їх сортів, а відповідно і до насіння цих сортів. Досягти цього можна лише за рахунок наявних переваг у рівнях урожайності та її стабільності, якості зерна.

Ринок сортів рослин - це система економічних взаємовідносин між власниками майнового права інтелектуальної власності на поширення сорту та господарюючим суб'єктом, внесеним до Реєстру суб'єктів насінництва та розсадництва. Відповідно до класифікації ринків це ринок науково-технічної, наукоємної продукції, об'єктів інтелектуальної власності. Суб'єктами пропозиції на такому ринку в 2018 р. виступали 38 українських установ - оригінаторів сортів пшениці м'якої озимої, із загальним об'ємом пропонування 342 сорти, що були внесені до Державного реєстру сортів, придатних до поширення в Україні.

Ринок насіння сортів певних зернових колосових культур - це гармонізовані взаємовідносини між суб'єктами насінництва, юридичними та фізичними особами-підприємцями з продажу та постачання сільськогосподарським товаровиробникам насіння як одного із засобів виробництва товарної продукції (зерна). Ринок насіння сортів являє собою складову загального ринку матеріальних ресурсів, засобів виробництва сільськогосподарської продукції.

Загальний обсяг пропозиції на ринку насіння пшениці м'якої озимої української селекції становить всю кількість насіння по сортах і репродукціях, на яку було видано сертифікати на сортові та посівні якості - 80,3 тис. т. Загальна чисельність суб'єктів продажу насіння більша від кількості суб'єктів з виробництва цього насіння, оскільки реалізація насіння - діяльність юридичних осіб (або фізичних осіб-підприємців) з продажу та постачання насіння (ст. 1 Закону України «Про насіння та садивний матеріал»). Звідси суб'єктами пропозиції на ринку насіння виступає значна частина дистриб'юторів з продажу згаданого товару.

Суб'єкт насінництва на різних ринках, ринках насіння сортів та ринках сортів відіграє різні ролі. Так, на ринку насіння він формує пропозицію і є продавцем товару насіння, на ринку сортів - покупець ліцензії на право виробництва насіння конкретного сорту, формує попит на товар «сорт». Фізичними одиницями виміру об'єму ринку насіння слугує фізична маса (центнери, тонни), ринку сортів - кількість сортів, за яки-

ми укладено ліцензійні договори та їх загальна кількість (одиниць).

Поширення сорту - комерційне розповсюдження посадкового матеріалу - матеріально-носія сорту, занесеного до Реєстру сортів рослин України [9]. В окремих випадках насіння певних сортів може бути представлено на ринку за умови, що сорт не став об'єктом обігу на ринку сортів, насіння сорту на ринок виводить володілець майнового права на поширення сорту. Зазвичай це характерно для приватних установ - оригінаторів (ТОВ «ЛІСТ», ТОВ «Росава» та ін.), та наукових установ, власників 1-3 сортів, що мають поширення в регіоні функціонування установи (Носівська СДС, Веселоподільська ДС, Асканійська ДСДС та ін.). Такі сорти, майже всі, входять до першої групи групування сортів озимої пшениці за обсягами виробництва.

Ринок сортів пшениці вітчизняної селекції формують 38 установ - оригінаторів, володільців патентів на 341 сорт, що внесені до Державного реєстру сортів. Найбільшу кількість сортів - 236 од. (69,2%), пропонують на ринок шість суб'єктів, що є державними бюджетними науковими установами. Серед цих установ і відбувається реальна конкуренція на ринку сортів. Групу установ - оригінаторів, за наявних не більше п'яти сортів у Державному реєстрі формують 10 установ, заснованих на приватній формі власності, та державні установи, основний напрям діяльності яких не селекція - навчальні заклади та наукові установи НААН, з визначеними іншими пріоритетами в наукових дослідженнях (табл. 1).

1. Групування вітчизняних установ - оригінаторів за кількістю сортів у Державному реєстрі сортів рослин, придатних для поширення в Україні за 2018 р.

Культура	Кількість заявників од./%	Усього сортів у Реєстрі од./%	До п'яти сортів		6-10 сортів		11 сортів і більше	
			установ, од./%	усього сортів, од./%	установ, од./%	усього сортів, од./%	установ, од./%	усього сортів, од./%
Пшениця озима, м'яка	38/100	341/100	25/63,1	51/15	7/18,4	54/15,8	6/15,8	236/69,2

Джерело: Сформовано авторами на основі даних [5].

У кожного сорту після внесення його до Державного реєстру своє призначення. Так, деякі перебувають у реєстрі понад 20 років і їхнім насінням засіваються значні площі, тоді як інші, потрапивши на ринок, так і не стають товаром «сорт». В аналізованому році по 96 сортах не було вироблено насіння жодної тонни. Серед сортів, занесених до Державного реєстру в 2018 р., по 19 сортах

заявники фактично не проводили розмноження. Спільні 18 сортів Миронівського інституту пшениці імені В. М. Ремесла НААН та Інституту фізіології рослин і генетики НАН України не набули поширення і не відтворювалися в промислових обсягах.

Як показало групування сортів за обсягами виробництва насіння, 114 сортів (47,3%) відтворюються в межах до 100 т, за загальної

кількості виробленого насіння 3945 т, що становить 4,9% до загальної пропозиції на ринку насіння сортів вітчизняної селекції (табл. 2). При цьому 75 сортів вирощуються лише в одному суб'єкті насінництва. За результатами детального аналізу сортів цієї групи за часом перебування їх у Державному реєстрі сортів, придатних до поширення в Україні, можна стверджувати, що 49 не мають шансів у подальшому вплинути на конкуренцію на ринку сортів, оскільки перебувають в ньому понад п'ять років. Сорти із терміном перебування до трьох років, а їх у цій групі 58, теоретично мають можливість, за активної комунікативної політики, в майбутньому впливати на конкуренцію та розширити географію вирощування. Шість сортів озимої пшениці, або 2,4% до загальної чисельності сортів, внесених до Державного

реєстру (входять до 7-ої групи проведеного групування), формують 29% пропозиції на ринку насіння озимої пшениці. Серед них сорти, створені спільно Миронівським інститутом пшениці імені В. М. Ремесла НААН та Інститутом фізіології рослин і генетики НАН України: Богдана - 6174 т, Подолянка - 4464 т, Смуглянка - 2025 т, Зимоярка - 1617 т; Селекційно-генетичним Інститутом - Національним центром насіннізнавства та сортовивчення: Пилипівка - 2547; власником сорту Шестопалівка - 3489 т, що виробляється в дев'яти областях 22-ма господарюючими суб'єктами насінництва, є фермерське господарство «Бор». Також 23 сорти представлено обсягами насіння, що перевищують 1 тис. тонн, сумарно їх пропозиція становить 54,2% від загального обсягу пропонування цього товару на ринку.

2. Групування сортів озимої пшениці української селекції за обсягами виробництва їх насіння за 2018 р.

Група	Обсяги виробництва насіння сортів озимої пшениці	Кількість сортів у групі	До загальної чисельності сортів, по яких ведеться насінництво, %	Вироблено насіння, т	До загальної кількості виробленого насіння, %
1	До 100 тон	114	47,3	3945	4,9
2	101-400	80	32,7	16090	20,0
3	401-700	23	9,4	12687	15,8
4	701-1000	5	2,0	4124	5,1
5	1001-1300	9	3,2	10219	12,7
6	1301-1600	8	3,2	11958	14,9
7	Понад 1600	6	2,4	21304	26,6
	Усього	245	100,2	80327	100,0

Джерело: Сформовано авторами на основі даних [12].

Комерціалізація сортів, як об'єктів інтелектуальної власності, це продаж майнових прав на використання насіння цих сортів (виробництво та реалізацію). З огляду на основне призначення об'єктів інтелектуальної власності (ОІВ) - формування прибутку для власника, їх необхідно ввести у господарський обіг. Це може бути здійснено двома шляхами: використання об'єктів інтелектуальної власності у власному виробництві або продаж прав на їх використання. Перший спосіб характерний для установ із невеликою лінійкою сортів та намаганням досягти монопольного права на поширення певних сортів. Продають право на використання ОІВ установи за домінуючого положення на ринку сортів, що регулярно виводять на ринок нові об'єкти власності та отримують основну частину грошових надходжень у вигляді роялті. Передача прав

користування ОІВ відбувається за ліцензійними договорами. Такий підхід до комерціалізації сортів цікавий для обох сторін договору. Оригінатор сорту одержує прибуток у вигляді платежів (роялті) за використання права на поширення насіння певного сорту іншим суб'єктом бізнесу в галузі насінництва. Суб'єкт виробництва насіння отримує вже готову розробку - сорт, що внесений до Державного реєстру сортів, та має певні переваги над іншими сортами, користується попитом у сільськогосподарських товаровиробників для виробництва товарного зерна.

Для проведення детального аналізу стану ринку сортів пшениці озимої було визначено установи - оригінатори із домінуючим положенням за кількістю сортів в Державному реєстрі. У власності Селекційно-генетичного інституту - Національному центрі насіннізнавства та сортовивчення знаходиться

69 сортів, із них по 64 (92,3%) ведеться насінництво, що є найкращим показником серед основних п'яти оригінаторів сортів. Високий показник - 60,8% становлять нові сорти з терміном перебування в Державному реєстрі до п'яти років, на сорти старше 10 років припадає лише 13%. Комерціалізація об'єктів інтелектуальної власності найвища серед досліджуваних наукових установ і досягає 88% загальної чисельності сортів у Реєстрі. Укладено 362 ліцензійні угоди на 61 сорт, у середньому майже 6 угод на один сорт. Найбільша кількість угод припадає на сорт Пилипівка - 25, насіння сорту виробляється в десяти областях, сорт внесено до реєстру в 2011 р. і за терміном перебування він наймолодший серед п'яти сортів, що входять до 7-ої групи за обсягами виробни-

цтва насіння. Інститут фізіології та генетики рослин, другий по кількості сортів у Реєстрі, значно поступається лідеру по кількості укладених ліцензійних угод - 1,6 в розрахунку на один сорт, що внесений до Реєстру. Насінництво не ведеться по 26 сортах, з них 14 сортів з терміном перебування у реєстрі до п'яти років. Спільні сорти Інституту фізіології рослин і генетики НАН України і Миронівського інституту пшениці імені В. М. Ремесла НААН (МіП), що нині найпоширеніші у країні, поступово втрачають свою популярність та будуть витіснені з ринку новими, більш конкурентоспроможними за рівнями врожайності, пристосуванням до підвищених температур, за рівня вологозабезпеченості (табл. 3).

3. Стан конкуренції вітчизняних установ - оригінаторів сортів озимої пшениці за 2018 р.

Установа	Усього сортів/%	Ведеться насінництво		Укладено ліцензійних угод		Термін перебування сортів у реєстрі		
		сортів	вироблено, тонн	кількість сортів	усього угод	до п'яти років	5-10 років	понад 10 років
Селекційно-генетичний інститут	69/20,2	64	25394	61	362	42	18	9
Інститут фізіології та генетики	57/16,7	31	7516	24	90	36	14	7
Миронівський інститут пшениці	24/7,0	16	1516	10	30	16	2	6
Інститут рослинництва	21/6,2	17	3547	10	38	5	6	11
Білоцерківська ДСС	18/5,2	15	2367	8	20	8	4	6
Спільні сорти МіП та Інституту фізіології і генетики	37/10,9	18	18342	17	118	0	11	27
Інші оригінатори	115/33,7	84	21642
Всього сортів	341/100,0	245	80324

Джерело: Сформовано авторами на основі даних [5, 12].

Миронівський інститут пшениці останніми роками активно виводить на ринок нові сорти, однак їхня кількість поки не переросла у показники, які формують конкурентні переваги - збільшення кількості ліцензійних угод та обсягів виробництва насіння. Зусилля, що прикладають науковці установи для пропаганди своїх сортів, а це щорічне закладання демонстраційних полігонів по усіх зонах вирощування, проведення сортовипробування

в Європейському Союзі, розширення мережі дослідних господарств, що зобов'язані вирощувати насіння, дасть змогу залишитися інституту провідним гравцем на ринку сортів пшениці озимої.

Варто зазначити активно-результативну позицію щодо просування нових сортів Селекційно-генетичного інституту - Національного центру насіннезнавства та сортовивчення. Так, із 22 сортів, внесених до

Державного реєстру за період 2016-2018 рр., 12 перевищили виробництво насіння в 100 т, загальна кількість виданих ліцензійних угод досягла 61. Найбільшу кількість - 14 ліцензій, видано на поширення сорту Житниця одеська в шести областях України. Із 26 сортів Інституту фізіології рослин і генетики НАН України набули суттєвого поширення лише чотири сорти з їх загальним обсягом виробництва насіння 2226 т, з яких сорт Новосмуглянка фактично являє собою ребрендинг сорту Смуглянка 2004 р. Сорт Даринка київська виробляють суб'єкти насінництва у восьми областях з обсягом виробництва насіння майже 500 т. Нові сорти інших оригінаторів - лідерів на ринку сортів не набули за перші три роки лідерських позицій. Натомість активна позиція з виведення сортів на ринок спостерігається за Національним науковим центром «Інститут землеробства НААН». У 2017-2018 рр. було успішно завершено державне сортовипробу-

вання та занесено до Державного реєстру 9 сортів. Лідруючі гравці ринку сортів пшениці озимої м'якої постійно конкурують за збільшення ринкової частки не лише між собою, а й зазнають жорсткого конкурентного тиску від значної кількості менших учасників ринку. Останні пропонують асортимент сортів, що значною мірою аналогічні з сортами лідерів ринку. При цьому вони орієнтуються в основному на товаровиробників, географічно розташованих поруч, приймають рішення стосовно вибору сорту на основі особистих спостережень за розвитком рослин та орієнтуються на доступність ціни, мінімізацію транспортних видатків.

Кон'юнктура регіональних ринків насіння сортів озимої пшениці, що характеризується сукупністю умов за співвідношенням попиту і пропозиції, надзвичайно строката як за обсягами потреби, реального попиту, так і фактичного пропонування по областях.

4. Планові та фактичні обсяги пропозиції на ринку насіння озимої пшениці по областях за 2018 р.

Адміністративно-територіальна одиниця	Площа посіву, тис. га, під урожай 2019 р.	Усього суб'єктів насінництва з виробництва насіння пшениці озимої м'якої	План виробництва насіння пшениці озимої м'якої, кількість сортів/т	Вироблено насіння пшениці озимої м'якої, кількість сортів/т
Вінницька	323,0	9	37/5450	35/3121
Волинська	151,4	3	6/495	4/171
Дніпропетровська	515,4	12	60/19310	53/11195
Донецька	361,1	10	26/3398	22/1858
Житомирська	131,3	8	18/3375	17/1279
Закарпатська	26,5	1	1/25	0/0
Запорізька	663,0	11	43/10211	43/6385
Івано-Франківська	51,4	2	2/143	1/38
Київська	178,0	21	90/14282	85/5864
Кіровоградська	319,0	4	16/2218	13/1648
Луганська	277,5	3	14/622	13/364
Львівська	158,2	7	10/2296	4/1732
Миколаївська	436,2	16	61/13591	61/7479
Одеська	656,1	22	75/23532	71/13635
Полтавська	225,3	15	49/19232	40/6049
Рівненська	109,7	1	5/180	4/67
Сумська	180,4	8	28/3743	24/1890
Тернопільська	207,8	4	13/2983	10/831
Харківська	533,7	25	69/21451	65/9623
Херсонська	479,7	19	40/8767	36/3272
Хмельницька	241,2	4	11/6102	9/1429
Черкаська	195,7	5	21/2126	17/1154
Чернівецька	46,7	2	4/160	2/59
Чернігівська	177,0	5	18/5815	16/1181
Всього по Україні	6645,3	217	251/169507	245/80324

Джерело: Сформовано авторами на основі даних [5, 12].

Загальний обсяг виробництва насіння усіх сортів пшениці м'якої озимої становив 137 982 т, з них сортів іноземної селекції 57 658 т (41,2%). Значне поширення іноземної селекції зумовило відсутність вітчизняного насінництва в Закарпатській області, в обсягах менше 100 т в Івано-Франківській, Рівненській, Чернівецькій областях. Лише в двох областях - Миколаївській та Запорізькій, не виробляється насіння сортів іноземної селекції.

Насіння як один із необхідних матеріальних ресурсів для виробництва товарного зерна, на відміну від пально-мастильних матеріалів, мінеральних добрив, засобів захисту рослин, може бути відтворено в господарстві товаровиробника, перетворившись із покупного ресурсу у власний. В Європі таке насіння відносять до категорії фермерське. Перед суб'єктами насінництва, виробниками насіння виникає проблема у визначенні реального обсягу насіння, яке може бути продано на ринку. Заплановані обсяги виробництва насіння суттєво відрізняються від фактично виробленого. У 2018 р. всіма виробниками було сертифіковано й набуло категорії насіння лише 47% від обсягу насіння, на яке взято ліцензійні угоди (табл. 4).

Виробники Київської області виступають лідерами за кількістю сортів, насіння яких виробляється - 85, що є результатом концентрації розміщення тут заявників, володільців патентів. Таких нараховується 9, або 23% до загальної чисельності. Серед них три установи - лідер за кількістю сортів у Державному реєстрі: Інститут фізіології рослин і генетики НАН України, Миронівський інститут пшениці імені В. М. Ремесла НААН, Білоцерківська дослідно-селекційна станція. Усього в Україні наявні 217 суб'єктів з виробництва насіння пшениці м'якої озимої, що в областях представлені нерівномірно, обсяги насіння з розрахунку на одне господарство в середньому знаходяться на рівні 370 т. Потужними гравцями від пропозиції виступають 12 господарств Дніпропетровської області з розрахунку на кожне 933 т. Разом із тим, хоча ТОВ АФ ім. Довженка Шишацького району Полтавської області одержало 2824 т насіння дев'яти сортів, що стало найбільшим показником серед усіх виробників, проте це становить лише 23% від запланованого обсягу виробництва. Обсяги виробництва насіння сортів пшениці м'якої озимої вітчизняної селекції по областях залежать від величини

загальної площі посіву, динаміки поширення сортів іноземної селекції. Більше ніж по 10 тис. т насіння вітчизняних сортів виробляють господарства Дніпропетровської та Одеської областей.

Для ринку вітчизняного насіння зернових колосових культур у цілому характерна біполіаризована його будова, для якої притаманні лише два оператори: первинний виробник, що формує пропонування, і кінцевий споживач, що формує попит. Реалізація насіння через систему посередників тільки починає зароджуватися. На даний час відсутня практика попереднього замовлення від посередників на виробництво насіння певних сортів і категорій, з наступним гарантованим викупом виробленого суб'єктами насінництва за контрактованого насіння. На сьогодні посередники фактично виконують роль торгових агентів, із пошуком конкретного товару для замовника і доставкою такого у визначене місце. На ринку насіння сортів реально відбувається конкуренція між його виробниками за прихильність споживачів - сільськогосподарських виробників товарного зерна.

На основі статистичних даних про площу посіву пшениці виконано математичні розрахунки з визначення потенційного обсягу ринку насіння сортів, за середньої норми висіву насіння 220 кг на 1 га, що становитиме 1462 тис. т. Фактично ринку було запропоновано 137,9 тис. т, або 9% від загальної потреби. Тобто в регіонах практично відсутня конкуренція насіння однакових сортів, товаровиробник шукає насіння певних сортів й особливо не переймається тим, хто виробив це насіння. Як наслідок, виробники насіння розширюють товарну лінійку, постійно вводячи в обіг нові сорти. В Запорізькій області одинадцять насінневих господарств вирощують насіння 43 сортів, із них 25 (58% їх загальної чисельності) одне господарство і лише сорт Ліра одеська - 5 господарств. Звідси тільки за насінням цього сорту можна стверджувати про наявність конкуренції, коли у товаровиробника наявна можливість порівнювати ціну продукції, ділову репутацію продавця, затрати на логістику.

В Україні набуває поширення приватна селекція. Об'єктивними чинниками, що формують цей процес, слід вказати: вкрай незадовільне матеріальне забезпечення селекціонерів, що мають особисті немайнові права інтелектуальної власності, підтверджені свідоцтвами про авторство на сорт рослини, які

шукають шляхи гідної грошової оцінки власних знань на умінь; бажання приватних суб'єктів насінництва заробляти додаткові кошти на торгівлі насінням, при цьому не укладати ліцензійні угоди та сплачувати винагороду власникам сортів у вигляді роялті. У Державному реєстрі сортів на 2018 р. заявниками, володільцями патентів та власниками 48 (14%) сортів пшениці озимої м'якої виступають 14 приватних структур. Найбільша кількість сортів належить: ТОВ АФ «Сади України» - 8, ПАТ «Селена» - 7, ФГ «Бор» - 6, ТОВ «Луганський інститут селекції та технологій» - 5. Стосовно поширення сортів беззаперечно лідирує ФГ «Бор», що знаходиться в с. Дачне Біляївського району Одеської області, з виробництвом насіння сортів Шестопалівка та Шпалівка в обсягах 3489 і 1304 т у 22 суб'єктів насінництва на полях дев'яти областей України. Загальна кількість виданих ліцензій на сорти ФГ «Бор» досягає 38 одиниць. ФГ «Бор» виступає суб'єктом виробництва насіння озимої пшениці, за загальної кількості такого 75 т, що є насінням власних сортів. На нашу думку, найближчими роками зростатиме роль приватної селекції з огляду на практично відсутнє фінансування державних наукових установ та можливість отримувати додаткові прибутки при реалізації насіння власної селекції без сплати за право використання об'єктів інтелектуальної власності.

Висновки. Наявність в Україні великої кількості заявників пшениці озимої м'якої і

представлених ними сортів, постійне поповнення ринку новими сортами, активне їх реальне пропонування учасникам ринку та включення в конкурентну боротьбу в найближчій перспективі свідчить про доволі гостру конкуренцію на ринку сортів. Беззаперечним лідером на ринку сортів пшениці озимої м'якої вказано Селекційно-генетичний інститут - Національний центр насіннезнавства та сортовивчення, питома вага сортів якого до загальної їх чисельності становить 20,2%. Установа цілеспрямовано працює над просуванням насіння власних сортів на ринок через систему укладання ліцензійних договорів із суб'єктами насінництва, що внесені до Державного реєстру суб'єктів насінництва та розсадництва. Кон'юнктура регіональних ринків надзвичайно строката як за обсягами потреби, реального попиту, так і фактичного пропонування по областях

Значимість покупця на ринку насіння сортів визначальна та впливає на діяльність виробника, підтримуючи стійку конкуренцію між суб'єктами насінництва - виробниками насіння, змушуючи їх постійно виводити на ринок насіння нові сорти. Приватна селекція набуває поширення та активно включається в ринок сортів і насіння сортів пшениці м'якої озимої. Пропозиція та привабливість сортів від вітчизняних суб'єктів ринку сортів вирішальна у формуванні ринку насіння сортів в Україні та протидії поширенню іноземних сортів.

Список бібліографічних посилань

1. Ансофф І. Планирование будущего корпорации. Москва : Прогресс, 1985. 560 с.
2. Ансофф І. Стратегическое управление. Санкт-Петербург : Терра, 2001. 574 с.
3. Варналій З. С. Конкуренція і підприємництво : монографія. Київ : Знання України, 2015. 463 с.
4. Геєць В. М., Мазаракі М. М. Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів : монографія. Київ : НТЕУ, 2008. 273 с.
5. Державний реєстр сортів, придатних для поширення в Україні за 2018 рік. URL : <https://www.sops.gov.ua/uploads/page/5aa63108e441e.pdf>.
6. Дослідження ринку наукоємної продукції Прикарпатської ДСГДС / Садовська І., Матвієць В., Столярчук Н., Козак М. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2020. № 2. С. 54-62.
7. Захарчук О. В. Сорт як інноваційна основа розвитку рослинництва. *Агроінком*. 2009. № 5-8. С. 17-22.
8. Захарчук О. В. Теоретико-методологічні основи функціонування ринку сортів рослин. Київ : Алфера, 2009. 290 с.
9. Огійчук М. Ф., Орлов В. В., Василішин С. І. Організаційно-економічне регулювання ефективного виробництва насіння зернових культур високих генерацій та його обліково-аналітичне забезпечення: монографія / за ред. проф. М. Ф. Огійчука. ХНАУ. Харків : ФОП Бровін О.В., 2019. 308 с.

References

1. Ansoff, I. (1985). Planirovanie budushhego korporacii [Planning the future of the corporation]. M.: Progress [In Russian].
2. Ansoff, I. (2001). Strategicheskoe upravlenie [Strategic management]. SPb.: Terra [In Russian].
3. Varnalii, Z.S. (2015). Konkurentsiia i pidpriemnytstvo: monografiia. [Competition and entrepreneurship: monograph]. Kyiv: Znannia Ukrainy [In Ukrainian].
4. Heiets, V.M. & Mazaraki, M.M. (2008). Priorytety natsionalnogo ekonomichnogo rozvytku v konteksti hlobalizatsiinykh vyklykiv: monografiia [Priorities of national economic development in the context of globalization challenges: monograph]. Kyiv: NTEU [In Ukrainian].
5. Derzhavnyi reiestr sortiv prydatnykh dlia poshyrennia v Ukraini za 2018 rik [State Register of Varieties Suitable for Distribution in Ukraine for 2018]. Retrieved from: <https://www.sops.gov.ua/uploads/page/5aa63108e441e.pdf> [In Ukrainian].
6. Sadovska, I., Matviets, V., Stoliarchuk, N. & Kozak, M. (2020). Doslidzhennia rynku naukoiemnoi produktsii Prykarpatskoi DSHDS [Market research of science-intensive products of the Precarpathian State Agricultural Research Station]. *Ekonomichnyi chasopys Skhidnoevropeiskoho natsionalnogo universytetu imeni Lesi Ukrainky*, 2, pp. 54-62 [In Ukrainian].
7. Zakharchuk, O.V. (2009). Sort yak innovatsiina osnova rozvytku roslynnytstva [Variety as an innovative basis for crop development]. *Ahroinkom*, 5-8, pp. 17-22 [In Ukrainian].

10. Портер. М. Международная конкуренция / пер. с англ. В. Д. Щетинина. Москва : Международные отношения, 1993. 51 с.
11. Про охорону прав на сорти рослин : Закон України № 3116-XII від 21.04.1993. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3116-12#Text>.
12. Реєстр сертифікатів на посівні якості насіння за 2018 рік. URL : <https://agro.me.gov.ua/storage/app/uploads/public/5cb/046/3c7/5cb0463c73cc1026187679.xls>.
13. Сміт А. Добробут націй. Дослідження про природу та причини добробуту націй. Київ : Port_Royal, 2001. 596 с.
14. Шубравська О. В. Розвиток селекційної діяльності та ринку селекційної продукції в Україні та світі. *Економіка і прогнозування*. 2012. № 2. С. 86-89.

8. Zakharchuk, O.V. (2009). Teoretyko-metodolohichni osnovy funktsionuvannya rynku sortiv roslin [Theoretical and methodological foundations of the market of plant varieties]. Kyiv: Alfera [In Ukrainian].
9. Ohiichuk, M.F., Orlov, V.V., Vasylyshyn, S.I., et al. (2019). Orhanizatsiino-ekonomichne rehuliuвання efektyvnoho vyrobnytstva nasinnia zernovykh kultur vysokykh generatsii ta yoho oblikovo-analitychne zabezpechennia: monohrafiia [Organizational and economic regulation of efficient production of seeds of cereals of high generations and its accounting and analytical support: monograph]. M.F. Ohiichuk (Ed.). Kharkiv: FOP Brovin O.V. [In Ukrainian].
10. Porter, M. (1993). Mezhdunarodnaja konkurencija [International competition]. (V.D. Shhetinina, Trans). M.: Mezhdunarodnye otnosheniia [In Russian].
11. Pro okhoronu prav na sorty roslin : Zakon Ukrainy # 3116-Khll vid 21.04.1993 r. [On protection of plant variety rights: Law of Ukraine No. 3116-XII from 21.04.1993]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3116-12#Text> [In Ukrainian].
12. Reiestr sertyfikativ na posivni yakosti nasinnia za 2018 rik [Register of certificates for sowing quality of seeds for 2018]. Retrieved from: <https://agro.me.gov.ua/storage/app/uploads/public/5cb/046/3c7/5cb0463c73cc1026187679.xls> [In Ukrainian].
13. Smit, A. (2001). Dobrobut natsii. Doslidzhennia pro pryrodu ta prychny dobrobutu natsii [The welfare of nations. Research on the nature and causes of the well-being of nations]. K.: Port_Royal [In Ukrainian].
14. Shubravskaja, O.V. (2012). Rozvytok selektsiinoi diialnosti ta rynku selektsiinoi produktsii v Ukraini ta sviti [Development of selection activity and market of selection products in Ukraine and the world]. *Ekonomika i prohnozuvannia*, 2, pp. 86-89 [In Ukrainian].

Buniak N. M., Danylko I. M. The state of competition in the varieties and seed varieties markets of soft winter wheat of domestic selection

The purpose of the article is to analyze the state of competition in the market of varieties and the market of seeds of wheat varieties of soft winter domestic selection in Ukraine.

Research methods. The research methodology is based on an integrated approach to studying the state of competition and competitive advantages. The following methods were used: statistical and economic in determining the role of individual applicants in the formation of supply on the market of varieties; graphic and tabular - for visual display of the results of scientific research.

Research results. It has been determined that the subjects of seed production in different markets, markets for seeds of varieties and markets for varieties, act in different roles. The methods of commercialization of varieties as objects of intellectual property have been determined. Based on the results of the grouping of varieties according to the volume of seed production, six varieties of leaders were identified in terms of distribution in the fields of agricultural producers. A group of originators holding leading positions in the varieties markets has been formed, a forecast of changes in the near future has been made and such changes are justified among the leaders. The total number of entities that form the supply in the markets of varieties and seeds of varieties, the total volume of supply of seeds in the context of varieties, categories and geography of its production have been determined. Based on the analysis of the situation in the regional markets for seeds of soft winter wheat varieties, it was concluded that it is extremely variegated, both in terms of demand, real demand and actual supply in the context of regions. The influence of private selection on the market of varieties and seeds of varieties has been determined.

Scientific novelty. The study made it possible to determine the peculiarities of competition in the markets of varieties and seeds of wheat varieties of winter soft domestic selection. The issues of the market of varieties as objects of intellectual property were further developed.

Practical significance. The results of the study can be used by domestic scientific institutions to promote their own varieties, organize marketing work for realizing a real impact on the market of varieties and seeds of varieties. Tabl.: 4. Refs.: 14.

Keywords: competition; market; variety, seed; variety owners; the subject of seed production; royalties.

Buniak Nataliia Mykolaivna - candidate of economic sciences, senior research fellow, director of the Nosivka Selection and Research Station of the V.M. Remeslo Myronivka Institute of Wheat (Doslidne vill., Nosivka dist., Chernihiv reg., 17131)

E-mail: buniak_nm@ukr.net

Danylko Iryna Mykolaivna - chief accountant of the Nosivka Selection and Research Station of the V.M. Remeslo Myronivka Institute of Wheat (Doslidne vill., Nosivka dist., Chernihiv reg., 17131)

E-mail: danlim@ukr.net

Буняк Н. Н., Данилко И. Н. Состояние конкуренции на рынках сортов и семян сортов пшеницы мягкой озимой отечественной селекции

Цель статьи - проанализировать состояние конкуренции на рынке сортов и рынке семян сортов пшеницы мягкой озимой отечественной селекции в Украине.

Методика исследования. В основу методики исследования положен комплексный подход к изучению состояния конкуренции, конкурентных преимуществ. Применялись методы: статистико-экономический при определении роли отдельных заявителей на формирование предложения на рынке сортов; графический и табличный - для наглядного отображения результатов научного исследования.

Результаты исследования. Определено, что субъекты семеноводства на различных рынках, рынках семян сортов и рынках сортов выступают в разных ролях. Выявлены способы коммерциализации сортов, как объектов интеллектуальной собственности. По результатам проведения группировки сортов по объемам производства семян установлены шесть сортов лидеров по объемам распространения на полях сельскохозяйственных товаропроизводителей. Сформирована группа оригинаторов, занимающих лидирующие позиции на рынках сортов, спрогнозированы изменения в ближайшей перспективе и обоснованы такие изменения среди лидеров. Очерчено общее количество субъектов, формирующих предложение на рынках сортов и семян сортов, общий объем предложения семян по сортам, категориям и географии его производства. По результатам анализа конъюнктуры региональных рынков семян сортов пшеницы мягкой озимой сделан вывод о его чрезвычайной пестроте, как по объемам потребности, реального спроса, так и фактического предложения по областям. Установлено влияние частной селекции на рынок сортов и семян сортов.

Элементы научной новизны. Определены особенности конкуренции на рынках сортов и семян сортов пшеницы озимой мягкой отечественной селекции. Получили дальнейшее развитие вопросы рынка сортов, как объектов интеллектуальной собственности.

Практическая значимость. Результаты исследования могут быть использованы отечественными научными учреждениями для продвижения собственных сортов, организации маркетинговой работы для осуществления реального влияния на рынок сортов и семян сортов. Табл.: 4. Библиогр.: 14.

Ключевые слова: конкуренция; рынок; сорт; семена; владельцы сортов, субъект семеноводства; роялти.

Буняк Наталия Николаевна - кандидат экономических наук, старший научный сотрудник, директор Носовской селекционно-опытной станции Мироновского института пшеницы имени В. Н. Ремесла НААН (17131, Черниговская обл., Носовский р-н, с. Опытное, ул. Мира, 1)

E-mail: buniak_nm@ukr.net

Данилко Ирина Николаевна - главный бухгалтер, Носовская селекционно-опытная станция Мироновского института пшеницы имени В. Н. Ремесла НААН (17131, Черниговская обл., Носовский р-н, с. Опытное, ул. Мира, 1)

E-mail: danim@ukr.net

Стаття надійшла до редакції 18.12.2020 р.

Фахове рецензування: 28.12.2020 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Буняк Н. М., Данилко І. М. Стан конкуренції на ринках сортів та насіння сортів пшениці м'якої озимої вітчизняної селекції. *Економіка АПК*. 2021. № 1. С. 43 – 52. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202101043>

Buniak, N.M. & Danylko, I.M. (2021). Stan konkurentsii na rynkakh sortiv ta nasinnia sortiv pshenytsi m'iaкої ozymoї vitchyznianoї seleksii [The state of competition in the varieties and seed varieties markets of soft winter wheat of domestic selection]. *Ekonomika APK*, 1, pp. 43 – 52 [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202101043>

* * *

Новини АПК

За 11 місяців 2020 року Україна експортувала продукції АПК на 20 млрд дол. США

За даними Держстату, в січні-листопаді 2020 року український експорт продукції АПК та харчової промисловості становив 20 млрд дол. США, що на 0,3%, або на 62,3 млн дол. менше порівняно з аналогічним періодом 2019 року. При цьому позитивним моментом є тенденція до уповільнення темпів зниження експорту.

«Україна є важливим торговим партнером і одним з найбільших експортерів аграрної та харчової продукції на світові ринки. Українське продовольство користується попитом на кращих ринках ЄС, які висувають високі вимоги до якості продуктів. За звітний період Україна поставила в ЄС аграрної та харчової продукції на суму 5,8 млрд дол. США, або 28,9% від загального експорту такої продукції», - зазначив Міністр розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України Ігор Петрашко.

Найбільше експортовано продукції АПК за 11 міс. 2020 року в ЄС - на 5,8 млрд дол. США; Китай - 3,1; Індію - 1,3 млрд; Єгипет - 1,3 млрд; Туреччину - на 902,9 млн дол. США.

Традиційно найбільше за звітний період було експортовано зернових культур, олії та м'ясної продукції. Крім того, зросли обсяги постачання олії соняшникової, ячменю, пшениці, меду, плодів та горіхів, хлібобулочних і кондитерських виробів тощо.

Довідково. Інформацію наведено на основі даних Держстату, які оприлюднюються через 45 днів після завершення звітного періоду. В інших випадках інформація може надаватися на основі оперативних даних Держмитслужби.

Пресслужба Мінекономіки